

85
44-44

MADRIMOV B.X.

O'ZBEK MUSIQA TARIXI



TOSHKENT

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих

выдач

25.01.21

24.3003

24.3003

24.3003

85
44.14

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

Madrimov Bahrom Xudoy nazarovich

Срок

O'ZBEK MUSIQ'A TARIXI

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
5111100 – Musiqiy ta'lim yo'nalishi talabalari uchun
o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIROCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHKENT – 2018

SO'Z BOSHI

ISBN 978-9943-5519-1-6

O'quv qo'llama olti ta'limning musiqiga ta'limi yo'nalishi talabalarini, musiqaga san'ati mutaxassislarini, pedagoglari va shu soha ixtisosliklari bilan shug'ullanuvchilarga mo'ljallangan.

© «Barkamol fayz media», 2018-y.

"O'zbek musiqasi tarixi" o'quv fanining vazifasi o'zbek xalq cho'lg'uchiligi tarixini, arxeologik qazilma yodgorliklarini o'rgatish, O'rta asr olimlarining ilmiy-uslubiy qarashlarini fikrlash, maqomot (izimi bilan tanishish, o'zbek xalq musiqasi, xalq qo'shiqlari janri (ashula, lapar, yalla, marosim, mehnat va hokazo) xususiyatlarini (tashula, lapar, yalla, marosim, mehnat va hokazo) xususiyatlarini o'rganish kabilarini o'z ichiga oladi. U vazifalarni bajarishda o'zbek musiqashunosligida bu mavzularga bag'ishlangan, keng yoritilgan muayyaz va yangi adabiyotlarga tayaniladi.

“O‘zbek musiqi tarixi” fani ilk cholg‘u asboblari paydo bo‘lgandan boshlab to XX asrgacha ularning turlari, ijro uslubi, shakllanishi va evolutsion o‘zgarib turishini bosqichma-bosqich kuzatib boradi. Ular haqidagi ma‘lumotlar yozma manbalar va arxeologik qazilma yodgorliklari asosida beriladi. Bunda o‘zbek va fors adabiyotida muhim ahamiyat kasb etgan kitob miniatyuralari ham o‘rin olgan. “O‘zbek musiqi tarixi” fanini o‘rganish talabalar oldida turgan asosiy maqsadlardan biridir.

MARKAZIY OSIYONING QADIMIY MUSIQA MADANIYATI

Markaziy Osiyo xalqlari qadimgi ajdodlarining musiqali poetik ijodi

Tayanch so‘zlar: poetik, yekgoh, dugoh, segoh, “srna”, olov hovvi, “zamzama”, “tarona”, “suvara”, arxeologiya, musiqi madaniyat, zarbushlik urf-odatlari, “buxorcha”, “farg‘onacha”.

O‘zbek xalqining musiqi madaniyati ko‘p asrlik tarixga ega, ko‘pgina sozanda va xonandalar avlodining faoliyatida qaror topgan xalq hamda og‘zaki an‘anadagi ustozona musiqi san‘ati bu haqda guvohlik beradi. Moddiy madaniyat yodgorliklarining tasdiqlashicha, bugungi O‘zbekiston hududida Markaziy Osiyo xalqlarining ajdodlari yaratgan qadimgi svilizatsiya mavjud bo‘lgan. Arxeologiya ma‘lumotlari, tasviriy san‘at asarlari (sharq poetik ijodiyoti asarlarida taqdimlangan miniatyuralar), sharqshunoslarning yangi tadqiqotlari va, nihoyat, o‘rta asrdagi Markaziy Osiyoda yashab ijod etgan olimlarning musiqiy risolalari tarjimai o‘zbek xalqi musiqi madaniyati taraqqiyotining tarixiy jarayonini tasavvur qilishimizga yordam beradi.

O‘zbek xalqi ajdodlarning musiqi sarchashmalari Markaziy Osiyo hududida yashagan qardosh xalqlar ijodi bilan mustahkam bog‘langan. Bu musiqi asarlari X–XI asrgacha (ya‘ni, bu xalqlar faol chegaralangunlarigacha) o‘zida bir butunlikni ifoda etdi, keyinchalik u o‘zbek va tojik musiqi madaniyatlarining shakllanishi uchun umumiy asos bo‘lib xizmat qildi.

Markaziy Osiyo xalqlari hayotida tarixiy chegaralanish bosqichi taxminan bizning eramizgacha bo‘lgan birinchi ming yillikdan boshlanadi. Bular o‘troq dehqonlar (sug‘diyalar, baqtriyaliklar, xorazmiylar) hamda ko‘chmanchi (saklar, massagetlar va boshqa) qabilalar edi. Ular haqidagi ma‘lumotlar “Avesto”da ham uchraydi. Xalq poetik va musiqi san‘atining boshlanishi o‘sha davrlarga borib taqaladi. Xalq poetik va musiqi san‘ati dastlab sinkretik holatda bo‘lganligi to‘g‘risida “Avesto” kitobi va boshqa qadimgi yozma yodgorliklar,

turmushi, ularning urf-odatlari, to'y-tomoshalarining elementlaridan guvohlik beradi. Yuksak salohiyati yunon, rim va xitoy manbalarida ham yakdillik bilan e'tirof etilgan. Ayrim ilmiy qarashlarga ko'ra, Xorazm ko'hna zardushiylik dinining muqaddas kitobi bo'lmish "Avesto"ning vatani hisoblanadi. Tadqiqotlarning dalolat berishicha, "Aryanim Veyjo" deb ataluvchi "Avesto" makoni o'zining qahraton sovuq i, jazirama issig'iga ega bo'lgan hamda yerlari tars yoritilgan va ilonlari ko'p o'lka, deb ta'riflanadi. Darhaqiqat, Orol fojiasidan oldingi davrlarda, yuqorida aytilgan keskin kontinental iqlimni, taqir yerlarning xuddi qovun to'riga o'xshab yoritilishini, ilonlar uy hayvonlaridek tom-u omborlarda yashab yurishini butun mintaqaga bo'yicha ko'proq Xorazmda kuzatish mumkin edi. Zardushilik urf-odatlarining qiyofasi biroq o'zgargan holda Xorazm vohasining bugungi hayot tarzida ham ko'plab kuzatildi. Ularning hammasi qo'shimcha dalil sifatida ko'zlayotgan fikrimizning isbotiga xizmat etishi mumkin.

"Avesto"ning o'zi aslida ijro vositasida og'zaki tarqalib, faqat keyinchalik kitob shakliga keltirilgan arkonlar majmuasidir. Uning oyatlari va, ayniqsa, madhiyalar qismini tashkil etuvchi – xatlar (bunda so'z oxiridagi "t" harfi juda yumshoq talaffuz etilib, so'nggi davrlarda "goh" shakliga aylanganligi ham ehtimoldan xoli emas: – yakgoh, dugoh, segoh va h.k.) maxsus kuy tizimini tashkil etuvchi ohanglarda yoqimli ovoz bilan tarannum etilgan, deb topilmoqda.

"Avesto"da "sruna" deb ataluvchi "sirti eshitish" tushunchasi bo'lgan ekan. Tinglash, quloq orqali vujudga ozuqa olishni zardush-tiylar muqaddas tuyg'u hisoblaganlar. Dini islomda esa eshituvchilik (some') hissi Ollohning sifatlaridan biridir.

Qizig'i shundaki, zardushiyalar faqat uni tovushlar go'zalligidan emas, balki olov hovri (kuyi), hattoki jimlikni eshitib lazzatlanishga odatlangan ekanlar. Musiqi badiiyat, san'at sifatida tom ma'noda ijro etish va uni eshitishdan boshlanadi. Sozanda kuyning yaratuvchisi bo'lsa, eshituvchi uning qabul qiluvchisidir. Xalqimizda "Sozandaga chinakam baho beruvchi, uning ustoz va talabgori – eshituvchi" degan gap bor. Bunda tushunib eshituvchi – xos shinavanda ko'zda tutiladi, albatta.

Mumtoz musiqamizning "zanmama", "tarona" (eski shakli "taronik" – "taronacha", "buxorcha", "farg'onacha"ga o'xshagan uslub tushun-

ilmas), "suvoira" ("asp ros") kabi iboralarining ildizlari ham "Avesto" davrlarining urf-odatlariga borib taqaladi, zikr etilgan eski musiqiy belgilar, keyingi davrlar mafkurasiga binoin yangicha ma'no va mazmunlar bilan to'ldirilgan, albatta, qanday bo'lmasin bu ramzlar zamonlar osha bizgacha moziydan yetib kelgan sadolarga aloqador so'zlardir.

Ikkinchi arxeologiya, etnografiya va boshqa fanlar bergan ma'lumotlar ham tasdiqlaydi. Siftsiz jamiyat sharoitida O'rita Osiyoda musiqa adabotining asosi, ya'ni urib chalinadigan, pufflab chalinadigan va torti sozlar turlari vujudga kelgan edi.

Uyrg'ichlik jamiyatining yemirilishi va sinfiy jamiyatga o'tish, Baqtriya, Sug'diyona va Xorazmda davlatlarning paydo bo'lishi, olimonlarning harbiy-ma'muriy jihatdan birlashuvlari, Aleksandr Makედონский davlati, Grek-Baqtriya podshohligining vujudga kelishi eraminizdan oldingi VII asrdan to eraminizning IV asrgacha bo'lgan juda katta tarixiy davrini o'z ichiga oladi. Bu davr epik xarakterli mitologik qahramonlik ustun bo'lgan qadimgi og'zaki musiqai poetik ijodining yuzaga kelishi bilan mashhurdir. Qahramonlik afsonalari, epik qo'shiqlar Markaziy Osiyo xalqlarining o'z mustaqilliklari uchun olib borgan mardona kurashlarining bo'yoqdor tasvirlari bilan to'la. O'z xalqining ozodligi yo'lida jonini qurban qilgan cho'pon Shiroqning muhtabir jasorati, vatanga bo'lgan muhabbati to'g'risida hikoya qiluvchi fikr afsonalaridan parchalar bizning kunlarimizgacha saqlanib kelgan.

Savollar

1. Xalq poetik va musiqi san'atining boshlanishi qaysi asrlarga borib taqaladi?
2. Mahalliy an'analarga ko'ra qaysi xalqlarning ta'siri ko'proq seziladi?
3. "Avesto" kitobida guvohlik berishicha sinkretik holat qanday ifodalangan?
4. Diniy tadbirlarda musiqa ohanglaridan qanday darajada foydalanilgan?
5. "Avesto" davrida O'rita Osiyoda musiqa adabotlarining qanday soz turlari vujudga kelgan?